هاولاّتی بوون

"ڕامانێك لەو دیو دەقە یاساییەكاندا"

هاشم ئەبووبەكر قادر

2011

hashimabubekr@yahoo.com

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

هاوڵاتی بوون

ڕامانێک لەودیو دەقە یاساییەکاندا

ئەوانەی کە ناتوانن لە یەکتر جیا ببنەوە هەر دەبێ

ڕێگایەك بۆ خۆشەویستی یەکتر بدۆزنەوە.(نیچە)

هاولاتی بوون رامانیك لەو دیوو دەقە یاسایەکاندا

دەروازە:

ئەمڕۆ زیاتر لە شەش هەزار ملیون کەس لە سەر گۆی زەوی دەژین، کە بە زیاترلە سێ هەزار زمانی جیاواز دەدوێن و سەربە سەدان ئایین و ئاینزای جیاوازن و هەڵگری چەندان بەهاونەریتی جودان. هەروەها بە سەر سەدان یەکەی جوگرافی جیا لە ڕووی بەرزونزمی، سەرچاوەی سروشتی، ئاووهەوا، دانیشتوان پەرت و بلاوبوون و بە ڕێژەی جیا جیا هەزاران کۆمەڵگەی ئاڵۆز و سادەیان پێکهێناوە.

ئەمە لە کاتێکدا یەکە سیاسیەکان"دەوڵەتەکان" تەنیا سەدونەوەدوچوار یەکەی

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سیاسیە، کە ئەم هەموو مرۆڤەی "سەرباری چین وتوێژەکان بەو ڕێژە زۆرەی زمان و هۆز و ئایین و کلتورە جیاواز و زۆر جار دژبەیەکانەی" لەخۆگرتوە. بێ شك هەر دەسەلاتێکی سیاسیش، لەروانگەی فەلسەفەی سیاسی خویدا بەرەچاوکردنی باری ناوخۆو دەرەوەی ولآت، بەردەوام هەوڵ دەدات بۆ کەم کردنەوەی جیاوازیەکان و تواندنەوەی ناسنامە لاوەکیەکان لە ناو بۆتەی ناسنامەیەکی گشتی و سەرەکی دا کە بە (ناسنامەی نەتەوەیی یان نیشتیمانی) ناو دەبرێ.

شاراوە نیە کە دوای هەلوەشانەوەی سۆڤیەت، لێشاوی بە جیهانی بوون دنیای داگرت، پرەنسیپی سەروەری ولاتان بە قازانجی مافی مرۆڤ و کەمینەکان لەجێی خۆی لەقا. لێکەوتەکانی ئەم هەلومەرجە تازەیە هەموو بواریکی گرتەوە لە سەروی هەموانیشەوە سیستەمی سیاسی و شێوازی حوکم. ئەوەبوو زۆربەی ولآتەکان"گەر بە ڕواڵەتیش بێ"مۆدیلێکی دیموکراسیان بۆ خۆیان دیاری کرد و بنەماکانی دیموکراسیان لە دەستوریاندا جێگیرکرد. دیارە گشت مۆدیلەکانی دیموکراسیش کۆکن لەسەر ئەوەی "گەل" سەرچاوەی دەسەلاتەکانە و گەلیش لەسەر بنەمای"هاولآتی بوون"پێناسە دەکرێ. کەواتە لە روانگەی دەستوری و یاساییەوە "ئەگەرچی لە هەندێ شوێن کەموکوری هەیە" بەلآم بە گشتی کێشەکە یەکلایی بوەتەوە بەوەی کە ئەندامانی هەر گەلیك ئەوانەن کە هەلگری "رەگەزنامەی "ئەو ولآتەن و مافی بەشداری سیاسیان هەیە و لە بەرامبەر یاساش دا یەکسانن.

بەلآم ئایا لەراستی وایە؟ رووی

هاولاتی بوون رامانێك لەو دیو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پرسیارم لەتۆیە خوێنەری بەڕێز ئایە وایە؟

کەواتە جێگیر کردنی چەمکی هاولاتی بوون وەك پەندێکی بالا(مبدأ العليا) لە دەستوری ولاتاندا "سەرەڕای گرنگی خۆی "بەس نیە، بەڵکوو هاوکات لەگەڵ دەقە یاساییەکان پێویستە دەسەلآتی سیاسی یان لایەنە پەیوەندارەکانی تر(وەك ڕێکراوەکانی کۆمەلگەی مەدەنی، سەندیکاکان، ڕۆژنامەنوسان، ڕۆشنبیران، هتد..)

بەرەنگاری ئەو کۆسپانە ببنەوە کە دێنە بەردەم پرۆسەکە. چونکە هاولاتیبوون پرۆسەیەکە سروشتێکی ئالۆز و بەردەوام و داینامیکە لەگەل هەر گۆڕانیکی ناوخۆیی و دەرەکی گۆڕانی بەسەر دادێت. وە هەر گۆڕانێکیش کە بەسەر "هاولاتی بوون" بێت وەك ناسنامەیەکی نیشتمانی شوێنەواری بەسەر قەوارەی سیاسی جێ دەمێنی، کە دوور نیە سەرلەبەری قەوارەکە هەلوەشێنێ یان فراوانی بکات وەك یوگسلافیا و سودان و گیرمان.

لە لایەکی تردا "بە بڕوای خۆم" پرۆسەی هاولاتی بوون زۆر لەوە ئالۆزترو هەمە لایەن ترە کە بتوانرێت لە چوارچێوە کلاسیکیەکەی پرۆسەی گەشەی سیاسی political socialization گوزارشتی لێبکرێت. چونکە ئەمرۆ یەکە سیاسیەکان "بێ جیاوازی" لە دروستکردنەوەی ناسنامەی نەتەوەییان دا ،روونتر بلێین، دیاریکردنەوەی هاولاتیانیان دا ڕووبەڕووی چەندین گرفت وبەربەست دەبنەوە، دەکرێ بۆ ئاسانکاری لە دوو خاڵە دا کورتیان بکەمەوە:

هاولاتی بوون رامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- بەربەستە شوێنییەکان (ژینگەی ناوخۆیی و هەرێمی و جیهانی)
- بەربەستە کاتییەکان (ڕابردوو و ئێستا و داهاتوو)

جێگەی ئاماژە پێدانە، کە هەردوو گرفتی شوێنیەکان و کاتییەکان لەلایەك دوو رووی یەك شتن، واتە ئەو بەربەستانە هەمان پێکهێنەریان هەیە(کە دەمارگیری و بەرژەوەندگیریە بە هەموو شێوەکانیانەوە). لە لایەکی تر دوو ڕەهەندن کە لە ناو "بازنەی پرۆسەی هاوڵاتی بوون" یەکتردەبڕن و کارلێك دەکەن و گۆڕانی(ئەرێنی،نەرێنی) بە سەر بازنەکە دێنن. ئەوەی بە بەدوای ئەم چەند دێرە دێت باسێکی هەژار و چەند سەرەخامەیەکە لەمەڕ چەمکی هاوڵاتی بوون و ئەو بەر بەستانەی دێنە پێشی بەو هیوایەی لە کەموکوڕیەکانم ببورن.

هاولاتی بوون راماناێك لەو دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

هاوڵاتی بوون

لە سێرەی تەوژمی كات و شوێن دا

كەس بەتەواوی نازانێ كە پێشینانمان، لەگەڵ ئەوەی لە بنەڕەتدا یەك ڕەسەنن، بەو پێیە یەك كۆمەڵگەشیان هەبووە، چۆن لە قوڵایی تاریكی مێژووی ئەو ساتی زەوی پڕ جەنگڵستانی تاریك و پڕ درنج و درەندەدا، بەو نەفامیەی خۆیان، بەو ڕووتی و بێ قووتیەی خۆیان، بەو لاوازیەی خۆیان، توانیان دەست لە یەكتر بەر بدەن و بە جیا ڕووبەڕووی ئەم هەموو مەترسیانەی سروشت ببنەوە؟! یان ڕوونتر وایە ببرسین بۆ لە یەكتر جیا بوونەوە؟!!!

هەڵبەت وەلامدانەوەی پرسیارێكی وا، زۆر لەمێژە مێشك و خەیاڵی مۆڤزادەكانی داگیرگردوە وبابەتی ناكۆكی وشتومڕی زانا و دانایان بووە.

هۆكاری سەرەكی ئەو مشتومڕەش دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی ئاڵۆز و مەتەڵاوی مرۆڤ خۆی، بە شێوەیەك هەندێك پێیان وایە كە مرۆڤ لەسرۆشتی خۆی دا خۆپەرست و شەڕاویە، هەندێكیش پێیان وایە كە مرۆڤ بۆنەوەرێكی باشە و هەر بە سرۆشت كۆمەڵایەتی یان سیاسیە، هەندێكیش دەڵێن بونەوەرێكی عاقڵە و بەرامبەرەكەشیان پێیان دەڵێن نەخێر مرۆڤ لە راستی شێتە بەلام عاقڵ بووە، هەندێكیش هەر باوەڕیان بە عەقڵ نیە.

هاوڵاتی بوون،ڕامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەكاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

مـن لێـرەدا، بـەو بـیرە كوێریـەی خۆمـەوە، ئەوەنـدە مەبەسـتم خزینـە نـاو ئـەو مشـتومڕە نیـە، ئەوەنـدەی مەبەسـتم كێشـانی تابلۆیـەكی گومانـاوی تـرە، بـە كـەڵك وەرگـرتن لـەو بۆچونانە:ـ

واپێدەچێت لەسـەرەتادا، لـە سـەر بابـەتێ یـان شـتێ لـە نێـوان خۆیانـدا نـاكۆك بـوو بـن. ئـەو ناكۆكیـە لـە سـەر چی بووە یان چۆن بووە بەڕوونی دیار نیە، بـەڵام ڕەنگـە یـەكێك لـەو ئەگەرانـە بـوو بێـت كـە تـاكو ئیسـتاش نـەوەكانیان لەسەری ناكۆكن هەر بۆ نمونە:ـ

- لـە سـەر گۆشـتی نێچـیرێك یـان هەندێ مێوە ناكۆك بوون.
- هەست كـردن بـە نـامۆیی لـە ئاكـامی هەنـدێ پەراوێزیـەوە وەك زێـدە خۆشەویشـتی هەنـدێك منـاڵ بەسـەر ئەوانی تر دا.
- خـراپ بـەكارهێنانی دەسـەڵات لـەژێرناوی باوكایـەتی یـان براگەورەیی.
- یـان تێركردنـی غـەریزەی جنسـی لەدەرەوەی نەریتی ئەو كاتدا.
- دژایـەتی كردنـی یـەكتر و خۆبەباشـتر دانـان لـە سـەر بنـەمای هـاوجمكی یان هاو ئەشكەوتی یان......
- یـان لەسـەر پێشـێل كردنـی ئـازادی و مافی مرۆڤ بە تایبەتیش ئافرەت.
- یـان لەسـەرهەموو ئەوانـە بەیەكـەوە وە لەگەڵ شتی تریش....

بـەهۆی كەڵەكـەبوونی ئـەو جـۆرە ناكۆكیانـە و نەگەیشـتن بـە چارەسـەریەكی گونجـاو، لێیـان بوەتـە شـەڕ و یـەكێك ئـەوەی تـری كوشـتوە و لەئاكامـدا بەسـەر دوو بـەرە یـان سـێ بـەرە دابەشـبوین:ـ یەكـەم بـەرەی تۆڵـە، دووەم بـەرەی درێـژەدان بـەمان، سێیەمیشـیان بـەرەی نێـوان(وسـگ)، بـەم شـێوەیە حەقیقـەتیش بـوو بـە دوو و سـێیان. ئـیتر ئـاوا ململانـێ و یـەكتر كوشـتن، مانـدووبوون و بـۆ یـەك چـۆڵكردن، وەچـیاكەوتن و لێكـدابڕان، تـا بـە جیـا جیـا ئـاوەدانی و لـە

هاولاتی بوون رامانێك لەو دیو دەقە یاساییەكاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ئەشـــــکەوتان مــــاڵ پێکوەنـــــان چـەندبارەبووەوە. لەولاشــەوە سـەختی بـژێو پەیـداکردن، داهێنـان و کارامـەیی و کاربەشــــکردن، بــە ئاســانی زەوت کـردن و کۆیلـەکردن، تـا وای لێهـات لێـرە و لـەوێ مرۆڤـی یـەکرەنگ لـە ژێـر بـاری ئاووهــەوا سـپی و رەش و سـوور و زەرد بـوو، نـەوە و زمـانیش بـۆ سـەدان چـوو، لەتاکـە یـەزدانیش چـەندین بـت و ئـایین چابوو .

لـە میانـەی ئـەو لەیەکترجیابونـەوە و دابڕانــەدا بــە بــەردەوام ناکۆکیــەکان ئــــاڵۆزتر و قــــوڵتر دەبــــوون. ئادەمیزادەکـان، دوور لەیـەکتر، کۆمـەڵی بچـوکیان لــە ئەنـدامانی بنەماڵەکـەیان پێکـدەهێنا. بـەڵام ئـەوجارەیان، بـەهۆی پەنـدوەرگرتن لـە رابـردوو یـان لـە ترسـی بەســــەرداداتی کۆمەڵـــــەکانی تـــــر، هەرکۆمەڵــە و لەشــوێنی خــۆی هــەوڵی دەدا زیـــاتر لەیـــەکتر نزیـــك ببنـــەوە و سـنورێك بـۆ دووبـەرەکی نێـوان خۆیـان دابنــێن. بـــەو جـــۆرە لـــە زۆربـــەی کۆمەڵەکانـــدا ناســـنامەی هۆزایـــەتی و باوکسـالاری قـالبی خـۆی وەرگـرت. ئـەو فۆرمەڵــە بوونــەی ناســنامەش. دوو لایەنی دژبەیەکی لە خۆ گرتبوو:

- لایەنـە پۆزەتیڤەکـەی ئـەوەبوو، کـە بــە یــەکگرتنی هاوهۆزەکـان لەچـوار چــــێوەی هــــۆز دا وە بـــــە ملکەچــکردنیان بــۆ گــەورەکان توانیـــان رێگایـــەکی باشـــتر بـــۆ یەکلاکردنــــەوەی کێشــــەکانیان دابهێنن.
- لایەنــە نێگەتیڤەکەشــی لـــەو زێدەڕۆییـەدا بـوو کـە کۆمەڵـەکان دەیـان توانـد لـە پـەروەردە کردنـی رۆڵـــەکانیان دژی کۆمەڵـــەکانی دیکــە. بەشــێوەیەك کــە هــەر کۆمـەڵێك خۆیـان بـە مـرۆڤ و ئـەوانی دیکەشـیان بـە ئـاژەڵ وبگـرە لـەخوار ئاژەڵیش پێناسە دەکرد١.

ئەوجارەشـــیان زیـــاد بـــوونی دانیشـتوان و چاوچـنۆکی فـراوان بـوون، هـــەروەها نـــەبوونی شـــوێنی لـــەبار بـــۆ

هاوڵاتی بوون رامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

گوزەران، بووە هۆکاری بەریەك کەوتنی زۆربەی کۆمەڵەکان و ڕەوتەکەی پێچەوانە کردەوە٢.

بە جۆرێك لەباتی دوورکەتنەوە و لێکدابران و پیکهێنانی کۆمەڵەی بچکوك و جیا لەیەکتر ناچاربوون لە کۆمەلگەی گەورە تر کۆببنەوە و شارە دەولەت بونیاد بنێن، پاشان لە چەندان شار ئیمپراتۆریەت و شارستانی فراوان دروست بکەن٣.

دیاردەی دانانی چەند خوایەك"بتێك" لە مەیدانی شارە کۆنەکان وەك گوزارشتێك لە ناسنامەی ئەو تیرە و هۆز و کۆمەڵانەی کۆمەڵگاکەیان پێکهێنابوو، پاشان دانانی بتێکی گەورەتر بەناوی خوای خواکان لە سەروی بتەکانی تر وەك هێمایەك بۆ بالأبوونی ئینتیمای شار بەسەر دەسەلات و ئینتیمای هۆزەکان، دواتریش دۆزینەوە و داهێنان و پێشکەوتنی قۆناغ بە قۆناغی مرۆڤ لە هەموو بوارەکاندا:—

لەلایەك گۆڕانی بەسەر جۆر و ژمارە و پێکهاتەی شارەکان دەهێنا و هاوکێشەی پەیوەندیەکانی "نێوان خەڵك و خەڵك و نێوان خەڵك ودەسەلاتی"ئالۆز تر دەکرد، لەلایەکی ترەیشەوە قەبەبوونی خودی شارەکان و ئاستی پەیوەندی و سنوری بەریەککەوتنی لە نێوان شارەکاندا"کۆمەلگاکان" زیاتر دەکرد.وە بە هۆی نایەکسانی لە هێزی شارەکان دا شارە بەهێزەکان بەسەر شارە لاوەزەکانی دەوروبەری خۆیاندا زاڵ دەبوون و دەوڵەت و ئیمپراتۆریەت و کۆمەلگەی فراوانیان بونیاد دەنا.وە بەتێپەرینی روژگار، ئیینتمایە بچوکەکان لەپەناو پەسیوی ئینتیمایە گەورەکان خۆیان دەشاردەوە و هەندێ جاریش بە تەواوی دەتوانەوە ، چۆن بتە بچوکەکان کەوتنە پەنای بتە گەورکەی شار و بتەگەورەکەی شاریش لەژێر تیشکی مانگ و رۆژ و ئاگر دەناسرایەوە٤، لە زۆر شوێنیش

هاولاتی بوون رامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

كەوتنە بەر رەحمەتی ئاینە ئاسمانیەكان و بە یەكجاری"لە بەرچاوان" تێكشكێنران.

وەك هەڵێنجانێك لەوەی پێشتر باسكرا، دەبینین بەردەوام ماك و شوێنەواری ناسنامەی كۆمەڵێك لە پرۆسەی پێكهێنانی شارستانیەكاندا بەسەر كۆمەڵەكانی تر دا زاڵ بووە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ نایەكسانی لە هێزی كۆمەڵەكان و هەروەها بۆ شروشتی داینەمێكی خودی "هێز بە هەموو شێوەكانیەوە". بە واتایەكی تر، لەگەڵ زاڵ بوونی شارێك بەسەر شارەكانی دەوروبەری خۆیدا ئەوا ناسنامەكەشی بەسەر ناسنامەی شارەكانی تردا بووە. وە بە هۆی گۆڕانی بەردەوامی هێز لە نێوان پێكهاتەكانی كۆمەڵگادا ناسنامەكانیش گۆڕانیان بەسەرداهاتووە، بۆنمونە:- لە مێژووی رۆژهەڵاتی ناوەراست بەگشتی میزوپۆتامیا بە تایبەت، هەر جارە ئایین و زمان و یاساییەك لە ژێر ناوی شارشتانی سۆمەری و ئەكەدی و ئاشوری میدی و فارسی و ئیسلامی دا زاڵ بووە. یان ئەوەتا دەبینین ڕۆمانیەكان تا ڕادەیەكی زۆر سەركەوتووبوون لە بلاوكردنەوەی زمانی لاتینی و سیستمی یاسایی و كەلتوری خۆیان لەبەشی گەورەی ئەوروپا و رۆژهەلاتی نزیك دا، یان وەك ئەوەی ئیمپراتۆری چینی (شی هوانگ تی) كردی كە توانی هەموو گەلانی چینی لە یەك دەوڵەت ڕێكخات لە میانەی دەركردنی فەرمانێك بە یەكخستنی نزیكەی هەموو شتەكان وەك شێوازی نوسین و كێش و پێوەركان و تەنانەت ئەو فەرمانە مەودای نێوان تایەی عارەبانەكانی گواستنەوەشی گرتەوە٥.

هاولاتی بوون رامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەكاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بــەکارهێنانی ڕەوتــی جیابوونــەوە و پێکهاتنــەوە، بــەو مانایــە نیــە کــە بـەهاتنی یـەکێك ئـەویتر کۆتـایی هـاتووە. چــونکە لـــە گشـــت ســـەردەمەکاندا هـەردووکیان بـە یەکـەوە هـەبوون، بـەڵام بــە ڕێــژەی جیــاواز و بــەپێی کــات و شـــوێنەکان یـــەکێکیان ئـــەوی تـــری داپۆشـــیوە. واتـــا کـــە بـــاس لـــە پەرتــەوازەیی ســـەرەتایی دەکــرێ بــە مانــا ڕەهاکـــەی پەرتـــەوازەیی نییـــە چـــونکە مـــرۆڤ لەسروشـــتی خـــۆی لـــە دەرەوەی کۆمــەڵ هــەڵناکات. بــە هــەمان شـێوە کـە بـاس لـە ڕەوتـی پێکهاتنـەوە دەکـرێ بـەو مانایـە نیـە هـیچ ڕەوتێکـی جیابوونـــەوە لـــە ئـــارادا نیـــە. چـــونکە لەگــەڵ هــەر ڕەوتێکــی جیــا بوونــەوە دا کۆمەڵــەکان توانیویانــە زمــان و ئــایین و بـــەهاو نـــەریتی تایبـــەت بـــەخۆییان

...و دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

درووست بكەن و بەرژەوەندی و مانەوەی خۆیان لەو چوار چێوە بناسێنن و لەرەوتی پێكهاتنەوەشدا (واتە لە بونیادنانی گۆمەلگای گەورەدا) پارێزگاری لە خۆیان بكەن و لە سادەترین دەرفەتدا بەشێوازیكی ترو لەبەرگێكی تر دەربكەونەوە.

سەرهەڵدانی ئەو ئایینە ئاسمانی و زەمینانەش، كە ڕوانینیكی یەكسانیان هەبوو بۆ ئادەمیەكان بەگشتی و بڕوادارانیان تایبەتی، لە سەرەتادا توانیان هەندی سەركەوتنی بەرچاو بەدی بێنن لە داڕشتنی ناسنامەیەكی فراوان كە هەموو مرۆڤ یان هیچ نەبێ بڕوادارانیان لە خۆ بگرێ. بەلام بەهۆی تیۆكرات كردنی بەرزترین دامەزراوی كۆمەڵگاوە(دەولەت)، یان راستر بڵێین بەهۆی قۆستنەوەی سۆزی ئایینی خەڵك لەلایەن (فەرمانرەواكانەوە كە سەرچاوەی دەسەلاتیان لەخواوە بوو) بۆ بەرژەوەندی خۆیان وپڕكردنەوەی ئارەزوەكانیان، بەردەوام شەری پیرۆزیان دژی ئەوانی تر چ لەناوەوە چ لەدەرەوە هەلدەرگیساند. بەوجۆرە لە جیاتی ئەوەی ئایینەكان ببنە فاكتەری یەكگرتنەوە، بوونە فاكتەری جیابوونەوە و دووبارە چەندان ئایینزا لە ئایینەكان زانەوە. وە لە پەنای ئاینزاكانیش چەندان زمان و نەریت و ڕەچەڵەك بە شێوازی تر ژیانەوە. كە فارسەكان لە ڕۆژهەلاتی ناوەراست و نەتەوە ئەوروپیەكانیش لە ڕۆژئاوا نمونەی زیندوون.

شكستهێنانی وردەوردەی سیستەمە تیۆكراتەكان بەتایبەتش مەسیحیەت لە مسۆگەركدنی كەمترین ئاست لە ئازادی و یەكسانی بۆ هاوئایینەكانیان، هەروەها وە سەركەوتنی وردە وردەی داهێنان و دۆزینەوە پشەسازیەكان، لە یەك كاتدا بووە هۆی :–

- دابەش بوونی جیهانی مەسیعی بە سەر چەندین ئایینزا، بە

هاوڵاتی بوون رامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەكاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

هێزبوونەوەی سیستمە پاشاییەکان لە دەرەوەی دەسەڵاتی کەنیسە، هەروەها ژیانەوەی زمانە لاوەکیەکان دوور لە زمانی لاتینی.(رەوتی جیابوونەوە لە دۆخی فراوانی دا)

- دەرکەوتنی پیشەی نویٚ و فراوان بوونی بازنەی خوێندەواری گەشەی فیکری خەڵك و بە هێزبوونی بورژواز و لاوازی فیودالزم دامەزرانی شاری گەورە.(پێکهاتنەوە لە باری بچوکی دا)

ڕوونتر بڵێین، لەگەڵ هەرەسی کەنیسە کە کۆمەڵگاکانی ئەورووپای بەیەکەوە دەبەستەوە، قۆناغی جیابوونەوە لە ئاستی فراواندا دەستی پێکرد. وەلە هەمانکاتدا کۆمەڵە لەیەکنزیکەکان دەسبەرداری خیلگەری دەبوون و لە ناسنامەی نەتەوەیی دا یەکیان دەگرتەوە و گەرای پیکهاتنەوەیەکی فرانتریان بۆ دوارۆژ لە نەستەوە دادەنا!!. بەو جۆرە ئێمە ئەگەر تەماشایەکی "هاوڵاتی بوون" بکەین دەبینین بە دریژایی زەمەن و لە هەموو شوێنەکان دا لە بازنەیەکی فراوانەوە تەسك دەبێتەوە و دووبارە گەورە دەبێتەوە. وەك ئەوەی قەدەری مرۆڤایەتی ئەوەبێ هەمیشە لە بازنەیەکی داخراودا بسورێتەوە. یان وەك دەڵێن مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە.

کەچی ئەگەر بە چاوێکی وردتر سەیر کەین، هەست دەکەین هەڵخەڵەتاوین، چونکە ئەگەر مێژوو تەنیا دووبارە کردنەوەی خۆی بێت لە ئەڵقەیەیەکی داخراودا کەواتە بیٚ جوڵەیە و بەو پێیەش مێژوو بوونی نیە. بۆیەش زۆر لە بیرمەندان پێچەوانەکەی بە راست دەزانن، بەوەی کەڕەوتی گەشەی مرۆڤ لە خاڵێکەوە دەستی پێکردوە و بە ردەوام بەرەو پێشەوە دەچیٚ بەڵام بە شیوەیەکی دەوریی. بەو مانایەی کە هەر

هاوڵاتی بوون رامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

قۆنــــاغێكی پێشــــكەوتن شــــیوەی ئەڵقیەیــەكی فــراوانتر و ئــاڵۆزتر لــەوەی پێشــتر لــەخۆدەگرێ. وە لــە هــەر ئەڵقەیـــەكی پەرەســـەندنی مێـــژوو دا ســیمایەكی تــازەتری گەشــەی روحــی ســەردەم لــە شــێوازە رێكخراوەكــان یــان دەورە رێكخراوەكــان دا خــۆ دەردەخــات كــە رووداوە مێژوویـــەكان بەدرێـــژایی زەمـــەن نیشـــانی دەدەن. لـــە فەلســـەفەی مێـــژووی هیگـــڵ دا بـــۆ نمونـــە:- روحـــی ســـەردەم حـــوكمی ڕەوتـــی رووداوە مرۆییـــەكان دەكـــات و بـــەرەو ئاڕاســـتەیەكی دیـــاریكراو دەیبـــات كـــە ئاكامەكـــەی جیهانێكـــە بەشـــێوەیەكی راســـــتەوانە پەرەســـــەندنی ئازادیـــــە مرۆییەكانی تێیدا باشتر دەبی٦.

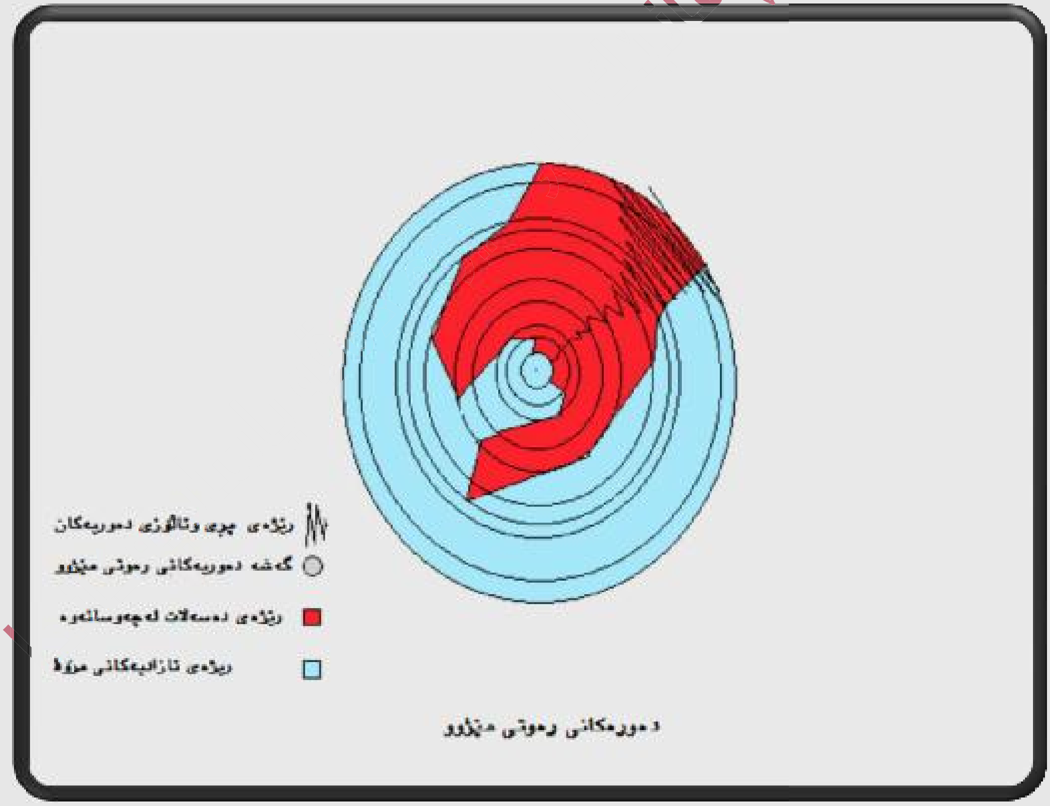

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

لیرەدا پرسیارێکی گرنگ زەق دەبێتەوە ئەویش ئەوەیە:- لەگەڵ بەرەوپێشچوونی ڕەوتی میژوویی مرۆڤ هەڵبەت زانستیش پێشدەکەوێت و چەك و هونەرەکانی جەنگ و کەوی کردنی خەلکیش پێشدەکەوێت و گۆڕانیش بەسەر هەموو لایەنەکانی ژیانی مرۆڤ دەهێنێت و ئالۆزتری دەکات کەواتە (چۆن ئازادیەکان ڕاستەوانە لەگەل ئالۆزتربوونی یان پڕبوونی ئەڵقە دەوریەکانی زەمەن دا زیاتر دەبن؟)

بۆ ئەوەی خۆمان لە داوی ئەو پرسیارەدا لادەین، دەبیَ کەمیَ بە پەیوەندی نیێوان دەسەڵات و خەڵك دا شۆر بینەوە و دەبینین:- لە بەرایی دا دەسەڵات ڕەوایەتی لە هەندیَ چەمکی ئەخلاقی وەردەگرت وەك لیێکچواندنی دەسەڵاتی سیاسی بە دەسەڵاتی باوکایەتی و براگەورەیی.

پاشان بە لارێداچوونی ئەو دەسەلاتانە بەهۆی چڕبوونەوەی دەسەڵاتە ماددی و مەعنەویەکان لە دەستی تاکە کەسێکدا(سەرۆکی هۆز، میر،پاشا، ئیمپراتۆر...) بەوبیانوەی فەرمانڕەوا بتوانی شەڕی هەموان دژی هەموان رابگریَ و دەبیَ تاکەکان ملکەچی دەسەلاتی ڕەهای پاشابن، بەو شێوەیە پەیوەندی هاوڵاتی و دەسەڵات بە هەندیَ چەمکی دوور لە مرۆڤایەتی وەك شوان و ئاژەلەکانی رەوایەتی پێدەدرا.!! ئەم ملکەچ بوونە یان هۆبز گوتەنی دەستبەرداربوونەی هاوڵاتیان لەمافەکانیان بۆ فەرمانڕەوا یان شوان دادی نەدا، چونکە ئالۆدەبوونی فەرمانڕەوا بە دەمارگیری یان بەرژەوەندگیری لاگیری فەرمانڕەوای بۆ بەشێك دژی پاکی گەلەکەی (گەورەو کۆیلە) لێدەکەوتەوە، بەوەش نەك هەر نەیدەتوانی شەڕی هەموان دژی هەموان ڕابگرێت بەڵکوو دەبووە

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

داینەمۆی شەڕی هەموان دژی هەموان٧. خۆ هاتنی ئاینەکانیش ،وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا، گەرچی باری هەندێ مرۆڤزادەکانی ،بەتایبەتیش کۆیلە، سوکتر کرد وەلێ لە چارەسەرکردنی بنەبڕ شکستی هێنا. بە سەرکەوتنی قۆناغ بە قۆناغ شوڕشی پیشەسازیش دەبینین کۆمەڵگاکان و سیستەمی حوکمیش سروشتیکی ئاڵۆزتر و فرە لایەنتر و تێکهەڵکێشتری وەرگرت، بە جۆرێك کە ئیتر چڕبوونەوەی دەسەڵات لە دەست چەند کەسێك مەحاڵ بوو. لە بەرامبەریشدا ئازادی مرۆڤزادەکان زیاتربوو تا وای لێهات لە ساڵی ١٨٦٠ نەوەکانی سپارتاکۆس و بیلال وەك هاوڵاتی ئاسایی لە روانگەی یاسای ئەمریکی دا سەیر بکرێن. بە کورتی دەتوانین بڵێین لەگەڵ دابەشبوونی زیاتری دەسەڵات ئازادیەکان زیاتر دەبن.

لە لایەکی تردا بە پیشکەوتنی زیاتری ئامرازەکانی جەنگ ئەگەری هەڵایسانی جەنگ لە سەر ئاستی جیهان کەمتر دەبێتەوەوە و شێوەی جەنگی سنوردار وەردەگرن، وەك ئەوەی لەقەیرانی موشەکەکانی کوبا بینرا. ئەمڕۆ بە دەربازکردنی سەردەمی پیشەسازی و هاتنی سەردەمی تەکنەلۆژی یان سەردەمی پاش پیشەسازی، تێکرای جیهان لەبەردەم شەپۆلێ گۆرانکاری نوێ دایە و ئەو شەپۆڵەش بە ئاسانی نانیشێتەوە تاکوو شارستانیەتێکی تر بۆ مرۆڤزادەکان لەگەڵ خۆی دا نەهێنێ. بێگومان چۆنیەتی سیمای ئەو شارستانیەتە نوێیە ڕوون نییە و ناکۆکی زۆری لەسەرە:—

هاوڵاتی بوون رامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- ئاخۆ مرۆڤزادەكان لە یەك سیستەم دا كۆ دەبنەوە و مێژوو كۆتایی دێت؟
- یاخۆ مرۆڤزادەكان بەرەو پەرتەزەوازیی دەڕۆن و لە چوارچێوەی چەندان شارستانی یەكدەگرنەوە و پێكدادانی شارستانیەكان دەست پێ دەكاتەوە؟
- یانیش مرۆڤەكان لە یەك كاتدا مافە زەوت كراوەكانیان وەدەگرنەوە و سەربەخۆییان لە ڕژیمە سەركوتكەرەكان بەدەست دێنن و دواتر لە چوارچێوەیەكی جیهانی یەكدەگرنەوە؟

بێ گومان سەركەوتنی یەك لەو ئەگەرانە و وەڵامی ئەو پرسیارانە تەنیا زەمەن دەیداتەوە، بەڵام بە وەرگرتنی گریمانەی بەردەوام بەرەو ئاڵۆزتر چوونی ئەڵقەی پەرەسەندنی ڕەوتی مێژوو سەركەوتنی ئەگەری سێیەم زیاترە، چونكە تا زانست پێشبكەوێت دەستەبەركردنی پێداویستیەكان ئاسانتر دەبێت و ململانێكان دەگۆڕێن بۆ ركابەری و ئاستی ئازادییە سەندراوەكانیش لەسەر حیسابی ئازادییە زەوت كراوەكانیش بەرەو سەرتر دەچێ.

جێی خۆیەتی لێرەدا، ئەو پێناسە باوەی پێشتر هارۆڵد لاسوێل بۆسیاسەتی دارشتبوو، بەبیر خۆمان بێنینەوە كە دەڵێ سیاسەت (كێبركێیە لە پێناو بەها دەگمەنەكان). ئاخۆ لەجیهانی پاش پیشەسازی ، وەك پێشبینی دەكرێت لە داهاتوودا، دنیای ڕێژنە بارانی هات دەبێ، ئاخۆ لە جیهانێكی پڕ هەبوونی وا مەزن دا كە نزیكەی هەموویان ،ئەگەر هەندێكیش لە هەندێك زیاتریان هەبێ، دەوڵەمەند و دارا بن. ئاخۆ كێبركێكە هەر وەكوو خۆی دەمێنێتەوە؟ وە ئاخۆ لە جیهانێكدا كە هۆكارەكانی گواستنەوەو گەیاندن تێیدا

هاوڵاتی بوون ڕامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەكاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پێشدەكەوێ، هەریەك لە ئێمە ئەوكەی تر بەچاوی بێگانە و تەواو جیاواز لە خۆی سەیر دەكات؟

بۆیە ئومێدەوارین جیهانی داهاتوومان جیهانێ بێ كە ململانێ و كێبركێی و جیاوازی نێوان گەلانی تێدا كەم بێتەوە، زیاتر لە هەردەمێكی بەسەرچوو ببێتە دنیای هاوجیهانی بوون و پەیوەندی مرۆڤزادەكان و گەشت و شادی. وەلێ دونیای پاش پیشەسازی هێزێكی مەزنی بەتوانای دەبێ لە ئاراستەكردن و چارەسەری پرسەكانی مرۆڤ و سروشت دا، جا بۆیە پرسە گەورەكانی ئەگەر لەرووی قەبارەو مەوداوە فراوان تریش بن بەلاّم هەر هەمان ئەو كێشانە دەبن كە ئێستاكە رووبەروویان دەبنەوە، ئەویش:- كێیە ئەوانەی پرسەكان چارەسەر و ئاراستە دەكەن و بەرەو چ ئامانجێك؟

لە كۆتایی دا دەبێ دان بەوەدا بنێم كە ڕەنگە ئەو نوسینە بە نوسینێكی یۆتۆبیایی ناوزەد بكرێ،بەلاّم هەرچۆنێك بێت لە خوێندنەوەی رووحی سەردەم ،من وای بۆ دەچم، كە نەتەوە ژێردەستەكان یەك لە دوای یەك ئازاد دەبن بەلاّم لە كۆتایی دا هەر دەبێ ئەو نەتەوانە لە چوارچێوەی سیستەمێك یان نیمچە سیستەمێكی جیهانی یەكبگرنەوە.

بەو پێیەش هەر خویندنەوەیك كە بۆ هاولاتی بوون بكرێت لە دەرەوەی هاوجیهانی بوون ئاكامی باشی نابێت، مەكیافیلی گۆتەنیش:- (بەختەوەر ئەوەیە كە كردەوەكانی لەگەڵ داواكانی سەردەم دا ڕێكبكەوێت ، لەبەرامبەریشدا، بەدبەخت ئەوەیە كە رەفتارەكانی لەگەڵ سەردەم دا نەگونجێت٨).

هاوڵاتی بوون ڕامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەكاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پەراوێزەكان:

١. بە پێچەواتەی ئەو بیرۆكە باوەی كە مرۆڤەكان زادەی چەند ڕەچەڵەكێكی پاكن ، دەبینین كە گشت مرۆڤەكان هاوبەشن لە خەرمانی فاكتەرە بنەرەتیە بۆماوەییەكان بۆنمونە:- ئەگەر دووكەس بەشێوەیەكی رمەكی لەشوێنێكی جوگرافی(ئەوروپا) دەستنیشان بكەین و بەراوردی بكەین لەگەڵ كەسیكی تر و لە شوێنێكی تر(ئفریقیا) ئەوا دەبینین جیاوازی فاكتەرە بۆ ماوەییەكانیان ٣٥-٤٠%, ڕەنگە ئەو ڕێژەیە زۆر دیار بێت، بەلام ئەگەر دووكەسی تر لەیەك شوێنی جوگرافی (ئەورپا)دەست نیشان كەین ئەوا جیاوازیەكانیان لە نێوانی ٣٠% كەواتە بەگشتی جیاوازیان زۆو كەمە. بروانە:

١- بیتر فارب:"بنو الانسان" ترجمة: زهير الكرمي،ص ١٤٧ ،سلسلة عالم المعرفة، عدد(٦٧) يوليو ١٦٨٣

٢- موسوعة السياسية باشراف د.عبدالوهاب الكيالى ص٢٤٩ من جزء الرابع ، سبعة اجزاء،المؤسسة العربية للدراسات والنشر بيروت

٢. بە گویرەی ڕێسای"خالی وەرچەرخانی توخمەكان" چۆن ئاوی سوێر و تاڵ و شیرن دەبێت بە هەلم و بۆ ئاسمان دەچێ و لەوێش چردەبێتەوە سەر زەوی ولەگەل جۆری زەوی و كەشەكەدا ئاویتە دەبن، بەو شێوەیەش ئادەمیەكان بەكۆمەل بوون و دووبارە چربوونە و دارژاونەوە شوێنە گونجاوەكان

٣. تیۆریەكان سەبارەت بە دروست بوونی دەولەت پۆلێن دەكرێن بۆ:- زەرورەت، هێز، تیۆكرات،خێزان، گرێبەستی كۆمەلایەتی، پەرەسەندنی مێژووی. بۆ زانیاری زیاتربروانە: د. حميد الساعدى:"مبادیو القانون الدستورى وتگور النچام السياسى فى العراق" ص 19 دار الحكمە للگباعە والنشر سنە 1990.

٤. بۆ زانیاری زیاتر بگەڕێوە بۆ: محمد جەلی زادە:"وولاتی بێ پایتەخت" لا ٧٣ ، دەزگای چاپ و بلاوكردنەوەی ئاراس چاپی یەكەم. هەولێرسالی ٢٠٠٦.

٥. بۆ زیاتر زانیاری سەبارەت گەشەسەندنی ئیمپراتۆری ڕۆمانی و زمانی لاتینی بگەڕێوە بۆ: بيتر فارب:"بنو الانسان" ترجمة: زهير الكرمي، ص ١٣٣ سلسلة عالم المعرفة، عدد(٦٧) يوليو ١٦٨٣.

٦. بگەڕێوە بۆ:

1- هیگڵ:"مێژووی فەلسەفە" و: عرفان مستەفا، لا ٢٣٠ دەزگای چاپ و بلاوكردنەوەی موكریانی چاپی یەكەم هەولێر٢٠٠٥.

٢- دين كيث سايمنتن:"العبقرية والابداع والقيادة"ترجمة :د.شاكر عبدالحميد، ص ٢٠٥ سلسلة عالم المعرفة، عدد(١٦٧) اغسطس ١٩٩٣.

٧. بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بە بۆچونەكانی هۆبز بگەڕێوە بۆ: ماريا لويزا برنيري:"المدينة الفاضلة عبر التاريخ" ترجمة : د.عطيات ابو السعود، ص ١٨٦ سلسلة عالم المعرفة، عدد (٢٢٥) سبتمبر ١٩٩٧.

٨. نيكولا مكيافيللى:"الامير" ترجمة اكرم مؤمن" ص 119 كتب غيرت مجرى التاريخ الناشر مكتبة ابن سينا

هاوڵاتی بوون ڕامانێك لەو دیو دەقە یاساییەكاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سەرچاوەکان:

١- میگڵ:"مێژووی فەلسەفە" و: عرفان مستەفا، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی موکریانی چاپی یەکەم هەولێر٢٠٠٥

٢- محمد جەلی زادە:"وولاّتی بێ پایتەخت" دەزگای چاپ و بلاّوکردنەوەی ئاراس چاپی یەکەم. هەولێرساڵی ٢٠٠٦

٣- جون لوك: "الحكومة المدنية" ترجمة : محمود شوقي الكيال، مجموعة اخترنا لك عدد(٨١)

٤- فرانسيس فوكوياما:"نهاية التاريخ و خاتم البشر" ترجمة : حسين احمد امين مركز الاهرام للترجمة والنشر الطبعة الاولى ١٩٩٣.

٥- صامويل هنتجتون:"صدام الحضارات" ترجمة: طلعت الشايب سطور الطبعة الثانية ١٩٩٩.

٦- موسوعة السياسية باشراف د.عبدالوهاب الكيالى ،سبعة اجزاء،المؤسسة العربية للدراسات والنشر بيروت

٧- ماريا لويزا برنيري:"المدينة الفاضلة عبر التاريخ" ترجمة : د.عطيات ابو السعود، سلسلة عالم المعرفة، عدد (٢٢٥) سبتمبر ١٩٩٧

٨- هيرمان كان وآخرين:"العلم بعد مائتي سنة" ترجمة : شوقي جلال، سلسلة عالم المعرفة، عدد(٥٥) يوليو ١٩٨٢.

٩- د.محمد السيد سعيد:"الشركات العابرة القومية و مستقبل الظاهرة القومية ،سلسلة عالم المعرفة، عدد(١٠٧) نوفمبر ١٩٨٦.

١٠- بيتر فارب:"بنو الانسان" ترجمة: زهير الكرمي، سلسلة عالم المعرفة، عدد(٦٧) يوليو ١٦٨٣

١١- دين كيث سايمنتن:"العبقرية والابداع والقيادة"ترجمة :د.شاكر عبدالحميد، سلسلة عالم المعرفة، عدد(١٦٧) اغسطس ١٩٩٣.

١٢- نيكولا مكيافيلى:"الامير" ترجمة اكرم مؤمن" كتب غيرت مجرى التاريخ الناشر مكتبة ابن سينا

هاوڵاتی بوون ڕامانێك لەو دیوو دەقە یاساییەکاندا

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com